

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR KOST- OCH IDROTTSVETENSKAP

Smör, olja eller margarin?

Hem- och konsumentkunskapslärares förhållningssätt kring matfett

Katarina Wallin

Rapportnummer:	VT14-15
Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program/kurs:	LHK410
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Vt 2014
Handledare:	Monica Petersson
Examinator:	Marianne Pipping Ekström

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR KOST- OCH IDROTTSVETENSKAP

Rapportnummer:	VT14-15
Titel:	Smör, olja eller margarin? Hem- och konsumentkunskapslärares förhållningssätt kring matfett
Författare:	Katarina Wallin
Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program/kurs:	LHK410
Nivå:	Grundnivå
Handledare:	Monica Petersson
Examinator:	Marianne Pipping Ekström
Antal sidor:	51
Termin/år:	Vt 2014
Nyckelord:	Hem- och konsumentkunskap, lärarroll, matfett, hälsa, ekonomi, miljö

Sammanfattning

Debatten om matfett är ständigt aktuell och i stort sett dagligen så matas vi med olika aktörers åsikter om vilket fett som är att föredra. Ska vi äta omättat eller mättat fett? Vilket matfett är det mest hälsosamma? Fokus i denna studie har varit att synliggöra den professionella pedagogens förhållningssätt till matfett och vilka olika strategier som lärare i hem- och konsumentkunskap har använt sig av i sin undervisning relaterat till matfett. Studiens syfte var att synliggöra och analysera hem- och konsumentkunskapslärares skilda förhållningssätt relaterat till matfett i undervisningen med utgångspunkt i perspektiven hälsa, ekonomi och miljö. Studien bygger på kvalitativa intervjuer samt observationer med lärare i hem- och konsumentkunskap på högstadiet. Resultatet av studien visar att hem- och konsumentkunskapslärares förhållningssätt relaterat till matfett utifrån de tre perspektiven är att hälsa och miljö tar minst plats i undervisningen medan ekonomiperspektivet tar störst plats. Studien visar också att debatten i vårt samhälle om matfett relaterat till hälsa och miljö inte har samma genomslagskraft i hem- och konsumentkunskapsundervisningen. Lärarnas ekonomiska förutsättningar styr vilka strategier lärarna använder sig av gällande undervisning om matfett i skolan, vilket kan innebära att elever inte får den likvärdiga utbildning som de har rätt till.

Innehållsförteckning

Förord.....	4
Introduktion.....	5
Syfte och frågeställning.....	5
Begreppsförklaring	5
Bakgrund.....	6
Samhällsrelevans.....	6
Tidigare forskning.....	9
Teoretisk modell.....	13
Metod.....	15
Validitet och reliabilitet.....	16
Design.....	18
Urval.....	18
Datainsamling.....	19
Etiska hänsynstaganden.....	22
Databearbetning och analys.....	23
Metodologiska överväganden.....	26
Resultat.....	27
Diskussion.....	33
Metoddiskussion	35
Resultatdiskussion.....	36
Slutsats och implikationer.....	39
Referenser.....	40
Bilaga 1- Intervjuguide.....	43
Bilaga 2- Observationsschema.....	48
Bilaga 3- Kodning.....	49
Bilaga 4- Kodning.....	50
Bilaga 5- Kodning.....	51

Förord

Tack till min handledare Monica Petersson för ditt stöd och dina goda idéer. Du har betytt mer än du tror.

Stort tack även till de lärare som ställt upp i studien, ni har bidragit med er värdefulla tid och det är något jag är tacksam över.

Tack även till min familj som har vant sig vid att ha en mamma som sitter fastklistrad vid datorn och bara pratar uppsats.

Introduktion

Debatten om matfett är ständigt aktuell och som konsument matas vi med olika budskap om vilket sorts matfett som är ”det rätta”. Många aktörer på marknaden vill övertyga oss konsumenter om att en viss sort matfett är att föredra ur t.ex. hälsosynpunkt och som konsument kan det vara svårt att förhålla sig till denna ständiga ström av olika budskap. Ska vi äta olja, smör eller margarin? I *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011* (Skolverket 2011) förklaras att undervisningen i skolämnet hem- och konsumentkunskap skall ta hänsyn till perspektiven hälsa, ekonomi och miljö, men hur mycket hänsyn tas till dessa perspektiv i relation till matfett? Det är svårt att hitta vetenskaplig forskning som rör detta ämnesområde, då det är sparsamt beforskat, vilket gör denna studie högst relevant. Att synliggöra hem- och konsumentkunskapslärares förhållningssätt till matfett med utgångspunkt i de tre perspektiven hälsa, ekonomi och miljö är viktigt ur ett samhällsperspektiv, eftersom en fördjupad kunskap kan utveckla den egna undervisningen samt i förlängningen öppna upp för nya möjligheter till lärande för både lärare och elever, vilket är angeläget ur en samhällsvetenskaplig synvinkel. Blivande lärare i hem- och konsumentkunskap har i sin utbildning nytta av att skolämnet hem- och konsumentkunskap blir mer beforskat och denna studie är ett bidrag som förhoppningsvis kan generera en nyfikenhet och lust till att lära sig mera om hem- och konsumentkunskap.

Syfte

Syftet med studien är att synliggöra och analysera hem- och konsumentkunskapslärares skilda förhållningssätt relaterat till matfett i undervisningen med utgångspunkt i perspektiven hälsa, ekonomi och miljö.

Frågeställning

- Vilka strategier kan identifieras hos några lärare i hem- och konsumentkunskap?
- Vilken roll spelar perspektiven hälsa, ekonomi och miljö?

Begreppsförklaring

Med matfett avses i studien: smör, olja och margarin. Mättat fett innebär exempelvis smör och Bregott. Omättat innebär exempelvis olivolja, rapsolja och margarin.

Bakgrund

Samhällsrelevans

Debatten om matfett är ständigt pågående och i stort sett varje dag möts vi av nya rön gällande matfett. Som konsument är det svårt att orientera sig i matfettsdjungeln. I media möts vi ena dagen av en diet som förespråkar en viss typ av matfett för att nästa dag få omvänd information där fokus lagts på en helt annan fettsort. Hur skall man förhålla sig till detta enorma informationsflöde och hur skall man kunna ta ställning till vilket matfett som är ”det bästa”? Det pågår ett ”fettkrig” där Livsmedelsverket (2014) svarar för forskningens resultat på den ena sidan med rekommendationer om omättat fett och på den andra sidan finns aktörer som förespråkar ett intag av mättat fett (Doktor Dahlqvist blogg, 2008, Kostdoktorn, 2007). Livsmedelsverkets rekommendationer (2013 a) är de rekommendationer som lärare i hem- och konsumentkunskap har att förhålla sig till gällande kost och hälsa.

Livsmedelsverkets rekommendationer baseras på de nordiska näringsrekommendationerna (NNR 2012) som har utarbetats för att ta fram råd gällande kost och hälsa. Livsmedelsverket (2013 a) har utifrån NNR 2012 utformat fem kostråd som lärare i hem- och konsumentkunskap antas förhålla sig till i sin undervisning:

- Ät mycket frukt och grönt- gärna 500 gram per dag!
- Välj i första hand fullkorn när du äter bröd, flingor, gryn, pasta och ris!
- Välj gärna nyckelhålmärkt!
- Ät fisk ofta – gärna 2-3 gånger i veckan!
- Byt till flytande margarin eller olja när du lagar mat!

Flera av kostråden rör matfett: byt till flytande margarin, välj nyckelhålmärkt samt ät fet fisk som ger ett intag av Omega 3. Vidare förklarar Livsmedelverket (2013) att flytande matfett som är gjort på rapsolja innehåller omättat fett, vilket är bra ur hälsosynpunkt. Även smörgåsfetter gjorda på rapsolja är bra val eftersom de minskar risken för hjärt- och kärlsjukdom. Smör och palmolja däremot innehåller mycket mättat fett vilket inte är bra ur hälsosynpunkt. Ofta är matfetter gjorda på en blandning av olika fetter, exempelvis rapsolja, smör, solrosolja och palmolja (Livsmedelsverket, 2013). Ur hälsosynpunkt menar Livsmedelverket att det är viktigt att byta till rätt sorts fett, det vill säga byt till mer omättat fett och mindre mättat fett (Livsmedelsverket, 2014).

På den andra sidan av "fettkriget" finns aktörer som menar att det inte finns belägg för att minska på det mättade fett. Två kända förespråkare av det mättade fett i Sverige är läkaren Annika Dahlqvist (2008) och läkaren Andreas Eenfeldt (Kostdoktorn, 2007). Både Dahlqvist och Eenfeldt menar att ett intag av animaliskt mättat fett är att föredra framför omättat ur hälsosynpunkt. Båda två är aktiva i samhällsdebatten om vilket fett vi bör äta, de driver var sin blogg som förespråkar det mättade fett samt dieten LCHF: Doktor Dahlqvist blogg (2008) och Kostdoktorn (2007). Gällande forskning om mättat fett så är den ofta av naturvetenskaplig karaktär och en av de senaste studierna är *Association of Dietary, Circulating, and Supplement Fatty Acids With Coronary Risk* som publicerades den 18 mars 2014 i tidningen *Annals of Internal Medicine* (Science Daily, 2014). Studien har gjorts på uppdrag av Cambridge University och bygger på analyser av 72 studier med 600 000 deltagare från 18 länder. Med hjälp av randomiserade kohortstudier har studien visat att nuvarande bevis inte stöder riktlinjer som begränsar konsumtionen av mättade fetter för att förebygga hjärtsjukdomar. Studien kom även fram till att mättade fettsyror inte var förknippad med kranskärllsjukdomar. Doktor Rajiv Chowdhury, som är huvudansvarig för forskningen vid universitetet i Cambridge, kommenterar resultaten: "Det är intressanta resultat som potentiellt stimulerar nya vetenskapliga frågeställningar och uppmuntrar noggrann omvärdering av våra nuvarande näringsmässiga riktlinjer" (citerad i Science Daily, 2014). Studien finansierades av British Heart Foundation och professor Jeremy Pearson som är biträdande medicinsk chef på British Heart Foundation säger: "Denna analys av befintliga data tyder på att det inte finns tillräckligt med bevis för att säga att en kost rik på fleromättade fettsyror, men låg halt av mättat fett minskar risk för hjärt-kärlsjukdom" (citerad i Science Daily, 2014). Pearson avslutar med att säga att det behövs fler storskaliga studier inom ämnesområdet.

Hur skall skolan förhålla sig till dessa olika ståndpunkter och indirekt, vilket förhållningssätt har lärare i hem- och konsumentkunskap gällande matfett?

Hem- och konsumentkunskap

Eftersom debatten om matfettet är så utbredd och svår att tolka är det oerhört viktigt att från skolans sida framföra en syn på matfett som är vetenskapligt förankrad. Den här studiens relevans ligger i att synliggöra och analysera hem- och konsumentkunskapslärares förhållningssätt till matfett med utgångspunkt i de tre perspektiven hälsa, ekonomi och miljö.

Att vara lärare i hem- och konsumentkunskap innebär att förhålla sig till aktuella nationella styrdokument som skollag, läroplan samt kursplan eftersom de ligger till grund för samhällets krav på utbildning och hur skolan skall styras (Skolverket 2011). Likaså styrs lärare av hur vårt samhälle ser ut och hur vi lever och lär som konsumenter. Ur ett samhällsperspektiv är det av stor vikt att skolan tar ansvar att undervisa om ämnen som speglar samhället, vilket förhoppningsvis leder till medvetna medborgare som har kunskap om och kritiskt kan granska varor och tjänster. Att lära elever att ha ett kritiskt förhållningssätt går som en röd tråd i de flesta skolämnen i allmänhet och hem- och konsumentkunskapsämnet i synnerhet, vilket Skolverket (2011) belyser genom att introducera kursplanen i hem- och konsumentkunskap på följande sätt:

Livet i hem och familj har en central betydelse för människan. Våra vanor i hemmet påverkar såväl individens och familjens välbefinnande som samhället och naturen. Kunskaper om konsumentfrågor och arbetet i hemmet ger människor viktiga verktyg för att skapa en fungerande vardag och kunna göra medvetna val som konsumenter med hänsyn till hälsa, ekonomi och miljö (Skolverket 2011, s. 42).

De tre perspektiven hälsa, ekonomi och miljön genomsyrar skolämnet hem- och konsumentkunskap och lärare förväntas planera sin undervisning med utgångspunkt i dessa perspektiv. Hur går detta till ute i skolorna? Vilket förhållningssätt har lärarna kring dessa perspektiv i förhållande till ämnesområdet matfett? Självklart ser undervisning i hem- och konsumentkunskap olika ut på olika skolor och det utgör inte ett problem i sig, dock ställer det krav på läraren att tolka läro- och kursplaner och omsätta dessa i sin undervisning. Att undervisa om matfett är ett mycket litet område i hem- och konsumentkunskapsämnet, men just för att debatten om matfett är så stor generellt så finns ett värde i att undersöka hem- och konsumentkunskapslärares förhållningssätt kopplat till de tre perspektiven. Att perspektiven är viktiga att ta med i studien visar även innehållet i det centrala innehållet i skolämnet hem- och konsumentkunskap som bygger på tre delar och som Lgr11 (Skolverket 2011) benämner:

- Mat, måltider och hälsa
- Konsumtion och ekonomi
- Miljö och livsstil

Hem- och konsumentkunskap är ett litet ämne i skolan med endast 118 timmar och därför är det av stor vikt att noga planera undervisningen så att alla elever får ta del av det centrala innehållet så att de blir rustade att göra medvetna val. Syftet med skolämnet hem- och konsumentkunskap beskrivs i Lgr11 (Skolverket 2011) på följande sätt:

- Planera och tillaga mat och måltider för olika situationer och sammanhang
- Hantera och lösa praktiska situationer i hemmet
- Värdera val och handlingar i hemmet och som konsument samt utifrån perspektivet hållbar utveckling

Perspektiven hälsa, ekonomi och miljö finns alltså både i hem- och konsumentkunskapsämnets centrala innehåll samt syfte och gör tillsammans med debatten om matfett studien adekvat inom utbildningsvetenskapen eftersom intresset för matfett och skola ständigt är i fokus.

Tidigare forskning

Som blivande lärare i ämnet hem- och konsumentkunskap så finns det en nyfikenhet över hur lärare i hem- och konsumentkunskap förhåller sig till matfett i sin dagliga verksamhet och förhoppningen är, som tidigare nämnts, att studiens resultat ska synliggöra den verklighet som råder och på så sätt presentera en aktuell bild av problemområdet. Forskning inom problemområdet är bristfällig och förhoppningsvis kan studien bidra med något nytt som i förlängningen ger mer kunskap om lärares förhållningssätt i skolämnet hem- och konsumentkunskap. Att det behövs mer forskning om skolämnet hem- och konsumentkunskap är något som Karin Hjälmeskog (2006) uttrycker så här: ”Vi upplevde ett trängande behov av att hemkunskapen i skolan skulle bli beforskat.” Citatet kommer från Hjälmeskog som är universitetslektor vid institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier med särskilt fokus på hem- och konsumentkunskap. I boken *Lärarprofession i förändring – från ”skolkök” till hem- och konsumentkunskap* (2006) skriver Hjälmeskog att bristen på forskningsmaterial inom skolämnet hem- och konsumentkunskap är konstant. Hjälmeskog har sedan nittioalet arbetat med didaktik och pedagogik inom hem- och konsumentkunskap och det var på nittioalet som Hjälmeskog insåg vilken stor brist det rådde på forskning inom hem- och konsumentkunskap, tyvärr menar Hjälmeskog att ämnet fortfarande på 2000-talet är dåligt utforskat.

Denna studies problemområde innefattar att synliggöra lärarens förhållningssätt till matfett i relation till perspektiven hälsa, ekonomi och miljö. Det betyder indirekt att forskning om lärarens yrkesroll inbegrips i problemområdet och detta är ett område som det generellt finns mer forskning om. Karin Höijer har skrivit avhandlingen *Contested Food: The Construction of Home and Consumer Studies as a Cultural Space* (2013). Höijers avhandling handlar om att ta reda på hur mat konstrueras i hem- och konsumentkunskapssammanhang. I avhandlingen berör hon även hur lärare i hem- och konsumentkunskap uppfattar sig själva i sin lärarroll (2013). Höijers resultat visar att lärare i hem- och konsumentkunskap ofta ser på sitt yrke via olika undervisningsmetoder, exempelvis kan en metod vara maten. Lärarna ansåg att maten i hem- och konsumentkunskap har ett syfte och lärarna såg därmed på maten som ett verktyg för att lära sig mer om hälsa, ekonomi, miljö, näring, kultur och jämställdhet.

En annan metod som lärarna använde sig av i sin yrkesroll var att se läraruppdraget som ett uppdrag med ett stort hälsosyfte, dvs. lärarna ville visa eleverna mer hälsosamma alternativ i kontrast till elevernas osundare vanor. I den del av avhandlingen som benämns "*Food with a purpose*" – *Home Economics teachers' construction of food and home* (2011) beskriver Höijer hur lärarna själva uppfattade sitt yrke och ämne. Många av lärarna tyckte att ämnet hade många organisatoriska och praktiska hinder som exempelvis att det var för lite lektionstimmar och på grund av tidsbrist var det ofta läraren som fick göra arbetsuppgifter som egentligen eleverna skulle ha kunnat göra, t.ex. att plocka fram ingredienser till lektionen. En del av lärarna kände sig missuppfattade av både kollegor, elever och föräldrar. Lärarna menade att visst ska vi laga mat men maten måste ha ett syfte som exempelvis hälsa, ekonomi, miljö och kultur. "Food and cooking are the road to this knowledge, as our educational tool" (Höijer, 2011, s. 516) som en av lärarna uttryckte det. Just frustrationen av att det "bara skall lagas mat som är god" var en åsikt som flera av lärarna i Höijers avhandling uttryckte. Lärarna tyckte dock att deras arbetsuppgifter ofta var stimulerade och de kände en tillfredställelse i att ämnet var så populärt bland eleverna. De lärare som uttryckte att yrkesrollen innebar att undervisa utifrån ett hälsosyfte beskrev sin yrkesroll delvis som en utmaning i relation till eleverna men också en utmaning gentemot samhället. Dessa lärare undvek att köpa processade varor och använde sig istället av hälsosammare varor. Andra beskrivningar som lärarna hade om sitt yrke var att yrket hade fostrande inslag, som att eleverna bör veta hur de ska uppföra sig i klassrummet, att de plockar undan och städar efter sig. De lärare som hade en fostrande roll menade att eleverna gradvis måste lära sig att ta ansvar inom områden som hälsa, miljö eller hygien. Gemensamt för lärarna var att de tyckte att skolämnet hem- och konsumentkunskap

fyllde en stor social funktion och att det var viktigt att eleverna fick sitta ner i en lugn miljö och äta sin måltid. Pedagogerna förklarade att i dagens samhälle sitter inte alla och äter middag tillsammans, måltiden har delvis konkurrerats ut av bland annat tv och datorer.

En annan forskare som berör yrkesrollen i hem- och konsumentkunskap är Ingrid Cullbrand. I sin forskningsrapport *Att sträva mot mål. Strategier för undervisning i hemkunskap* (1998). beskriver hon hur hem- och konsumentkunskapslärare tänker och agerar i olika situationer i klassrummet. Cullbrand (1998) synliggör olika typer av lärare som innehar olika förhållningssätt i sin undervisning, dessa typer av angreppssätt benämner hon som *expert* och reflekterande *praktiker (handledare)* och menar att det angreppssätt som läraren använder i sin undervisning är av stor vikt eftersom det får olika konsekvenser. Är man en expert i sin undervisning så är risken stor att ett naturvetenskapligt perspektiv får råda och maten endast ses som näringsintag och den sociala biten glöms bort. Axlar man rollen av att vara expert så utgår man från ett egocentriskt förhållningssätt där det egentligen bara finns ett rätt svar och det är lärarens svar. Är man däremot en handledare så innebär den rollen mer att vägleda eleverna utifrån ett socialt och kulturellt sammanhang. Handledaren är en reflekterande praktiker som ser till att eleverna själva får bearbeta och lösa problem. En reflekterande praktiker har enligt Cullbrand (1998) ett ekocentriskt förhållningssätt som innebär att läraren handleder eleverna i undervisningen och utgår från en helhet med perspektiv som socialt och kulturellt i fokus.

Vidare refererar Cullbrand (1998) till Benn som i sin avhandling *Kost i skolen- Skolekost 2* intervjuade danska lärare i hem- och konsumentkunskap för att ta reda på vilka utgångspunkter som de danska lärarna använde sig av i sin undervisning. Benn kom fram till att hon fann fyra olika lärarroller som hon benämner *hantverkaren, hushållaren, husmodern* och *gastronomen*. Benn förklarar att hantverkarens roll innebär att fokuserar på olika praktiska metoder, hushållarens roll innebär att hushålla samt att ge en miljövänligt och näringsriktig kost, husmodersrollen innebär att inta en social roll i sin undervisning och slutligen gastronomen som har rollen som matupplevelseskapare.

Forskaren Donna Pendergast, School of Education and Professional Studies i Australien kallar i sin bok *Virginal Mothers, Groovy Chicks & Blokey Blokers* (2001) den typiska stereotypen av en lärare i hem- och konsumentkunskap för en lärare med "two bodies". Med det menar Pendergast (2001) att en lärare ofta är dualist i den meningen att han eller hon ofta bär på två

”kroppar” och förklarar att den ena ”kroppen” står för det professionella, hårt arbetande, skicklighet samt står för kreativitet och anammar hållbar utveckling. Den andra ”kroppen” känner sig som en martyr med diskhänder som skall serva andra personer med fika och känner sig missförstådd i sin yrkesroll av kollegor. Lärarna upplevde att kollegorna mer såg dem för det som de producerade framför den intellektuella processen. Pendergast (2001) vill med sin bok erbjuda ett nytänkande om hem- och konsumentkunskapslärares yrkesroll och utmanar lärare i hem- och konsumentkunskap att anamma ett mer postmodernistiskt perspektiv för att undvika att hamna i dualistfällan. Med det menar Pendergast (2001) att det är dags att överge föråldrade stereotyper och istället öppna upp och se sig själva utifrån ett postmodernistiskt perspektiv där läraren uppmanas att ”tänka om” gällande ämnet hem- och konsumentkunskap genom att utmana ”mainstream” och våga acceptera risker.

Att synliggöra och analysera hem- och konsumentkunskapslärares skilda förhållningssätt relaterat till matfett i undervisningen med utgångspunkt i perspektiven hälsa, ekonomi och miljö är ett smalt område och som tidigare klargjorts så är det ett område som är tämligen outforskat. Vad gäller hem- och konsumentkunskapslärares yrkesroll så beskrivs den ofta med epitet som hushållaren, gastronomen, experten, dualisten etc. Både Höijer (2013), Cullbrand (1998) och Pendergast (2001) nämner i sina respektive forskningar olika attribut som följer med yrkesrollen i hem- och konsumentkunskap. Höijer (2013) och Cullbrand (1998) har i sina forskningsresultat kommit fram till att lärarna tycker att det ingår i yrkesrollen att tydligt klargöra syftet med undervisningen, ett syfte som exempelvis innebär att hantera perspektiv som hälsa, ekonomi, miljö, socialt och kulturer. Pendergast (2001) forskning angriper läsaren från en annan synvinkel, Pendergast (2001) är mycket medveten om att det finns olika typer av hem- och konsumentkunskapslärares men vill slå hål på gamla roller och uppmanar lärarna till nytänk gällande förhållningssätt i sin egen yrkesroll.

Relevant för mitt problemområde är att synliggöra dessa förhållningssätt och genom forskarnas redovisade attribut gällande vilken (stereo) typ av yrkesroll som finns, kan studien förhoppningsvis synliggöra vilket förhållningssätt studiens respondenter har till matfett i undervisningen med utgångspunkt i perspektiven hälsa, ekonomi och miljö. Debatten om matfett är ur ett samhällsperspektiv så utbredd och det känns som en självklarhet att lärare i hem- och konsumentkunskap skall lyfta detta ämne i skolan och tillsammans med eleverna resonera och reflektera över detta samhällsfenomen. Att som lärare låta eleverna få ta del av de tre perspektiven ger mer dynamik och substans i diskussioner, vilket förhoppningsvis leder

till att eleverna själva får granska och utveckla ett kritiskt förhållningssätt till matfettsdebatten.

Teoretisk modell

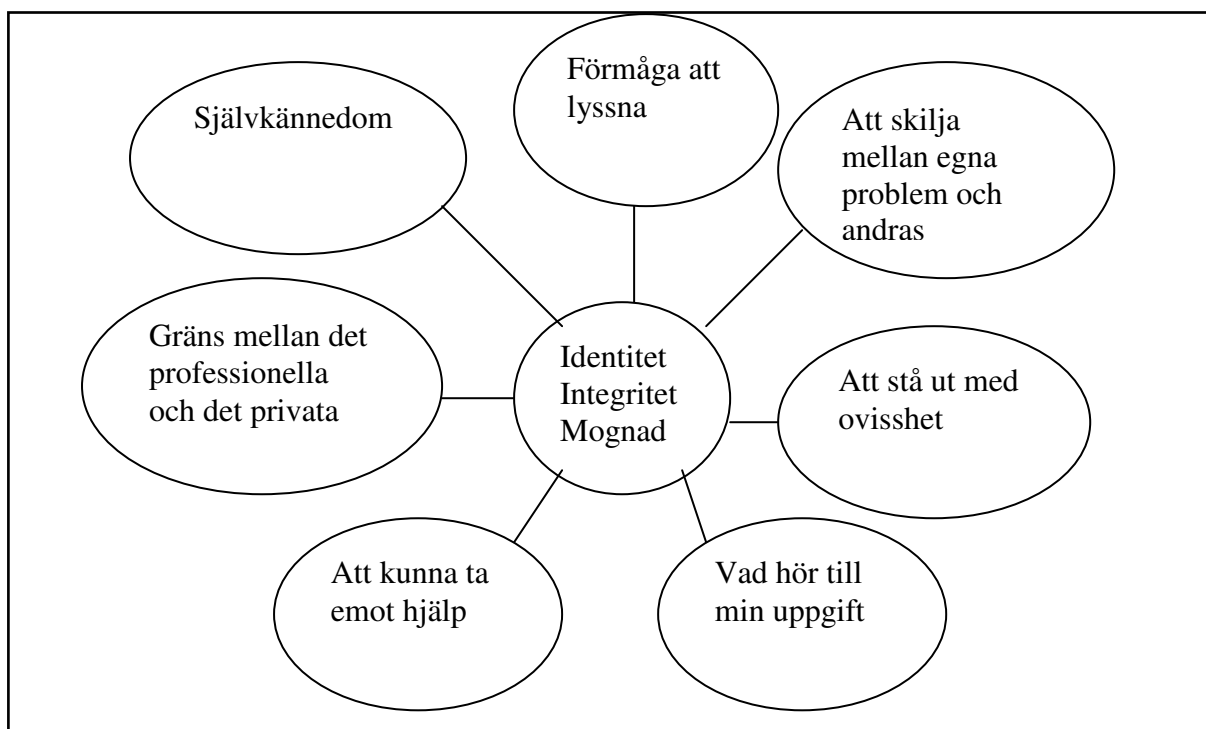
Eftersom studiens problemområde är relativt snävt är det svårt att finna en lämplig teori som ramar in hela problemområdet, därför kommer vald teori att endast göra anspråk på lärarens förhållningssätt i sin undervisning. Normell (2002) har utvecklat en teoretisk modell utifrån ett lärarperspektiv och teorin ligger till grund för att lärare skall få syn på sitt egna professionella förhållningssätt. Normell (2002) menar att den förändrade samhällsstrukturen gör att lärarens yrkesroll har förändrats och tillsammans med stor förändringshastighet och valfrihet kan det leda till att det är svårare för lärarna att orientera sig i sin yrkesroll. Vi lever i ett samhälle i förändring, organisationer som förändras, förändrade ekonomiska villkor, nya läroplaner, allt detta leder fram till en ökad ovisshet som i sin tur ställer större krav på individen att klara sig själv. Den föränderliga världen ställer nya krav på lärare vilket kan öppna upp för möjligheter men kan också innebära begränsningar (Normell 2002). Reflexiviteten i samhället påverkar yrkesrollen som pedagog och med det menar Normell (2002) att i vårt moderna samhälle kan allt ifrågasättas och betvivlas. Vi har gått från fasta värden som religion, politik och vetenskap som tidigare hade en fast, auktoritär status, men idag har dessa värden inte en lika självklar roll, istället uppmanas vi att ”känna efter själva” och ”tycka”. Detta innebär att lärarens roll har blivit mer komplex och därför kräver denna eventuella vilshenhet en *personlig mognad*, en *trygg identitet* samt *integritet*. Normell använder sin teoretiska modell som utgångspunkt för att visa att de tre förutsättningar behövs för att uppfylla ett professionellt förhållningssätt:

Identitet: ”Att ha en trygg *identitet* är inte bara att veta vem man är i relation till sig själv, utan också vem man är i relation till andra” (Normell 2002, s. 45). En trygg yrkesidentitet som vilar på utbildning, yrkeserfarenhet samt ”tyst kunskap” som innebär en medvetenhet om de skrivna och oskrivna etiska regler som gäller och sedan de föreskrifter som talar om vilka konsekvenser det medför om reglerna bryts.

Integritet: ”Integritet är att kunna värna om och försvara det som är viktigt och dyrbart.” (Normell 2002, s. 46). Integritet är att skapa distans eller närhet till människor i ens

omgivning och att våga stå för sina åsikter samtidigt som man känner vilket avstånd som är lämpligt i förhållande till andra människor.

Personlig mognad: Till den personliga mognaden hör att veta vad man skall göra i sitt arbete och, vilket är minst lika viktigt, vad man inte skall göra (Normell, 2002). Den egna mognadsprocessen hos pedagogen påverkar hur denne kan upprätthålla ett professionellt förhållningssätt och som stöd för sin teori och tankegångar har Normell arbetat fram en form av modell (tabell 1). I modellens mittcirkel syns de faktorerna som rör de tre olika förutsättningar och som enligt författaren krävs för ett professionellt förhållningssätt. Dessa förutsättningar bestående i sin tur av mer eller mindre olika personliga kvalitéer eller egenskaper som en lärare har i sin yrkesroll. Ringarna i utkanterna visar på tänkbara områden där de personliga egenskaperna spelar in. Denna tankekarta skall kunna underlätta för läraren att se sina starka och respektive svaga sidor när man skall agera utifrån ett professionellt förhållningssätt i undervisningen.

Figur 1: Teoretisk modell utifrån ett lärarperspektiv
Normell (2002, s. 44)

Normell framhåller att personlig mognad, en trygg yrkesidentitet och integritet är förutsättningarna för att upprätthålla ett professionellt förhållningssätt. Normell (2002)

exemplifierar med ett antal punkter som mer i detalj definierar begreppet ”*Ett professionellt förhållningssätt*” och som pedagoger kan använda sig av i sitt arbete:

- Att ständigt vara medveten om vad som krävs för arbetets fullgörande och när så behövs kunna sätta egna behov åsido.
- Att vara medveten om egna behov och känslor.
- Att vara medveten om att elevernas beroendeställning ställer särskilda krav på etiskt godtagbart handlande.
- Att kunna skapa, utveckla och avsluta tillräckligt goda relationer till eleverna så att ett optimalt lärande underlättas.

Normells modell kan ses som ett analysverktyg som kan bidra till att tolka och förstå respondenternas förhållningssätt.

Metod

Syftet med studien har varit att synliggöra och analysera hem- och konsumentkunskapslärares skilda förhållningssätt relaterat till matfett i undervisningen med utgångspunkt i perspektiven hälsa, ekonomi och miljö. För att kunna uppnå detta har en tvärsnittsstudie med en kvalitativ ansats använts. En tvärsnittsstudie innebär insamlande av data från fler fall vid en viss tidpunkt för att komma fram till kvalitativa data som har koppling till två eller fler variabler. Variablerna skall sedan granskas så att mönster kan upptäckas (Bryman, 2011). En tvärsnittsstudie passade därför till denna studie eftersom variablerna har bestått av att upptäcka skilda förhållningssätt hos hem- och konsumentkunskapslärare och den kvalitativa ansatsen har bestått av intervjuer och observationer.

Intervju och observation

Kvale (1997) beskriver den kvalitativa forskningsintervjun som ämnesorienterad. I intervjun samtalar två personer om ett ämne som är intressant för båda. I intervjun har forskaren möjlighet att göra förändringar i samband med genomförandet för att bättre kunna följa det som kommer upp under samtalets gång. En intervjuguide enligt Kvale (1997) innehåller teman och förslag till frågor för att hålla samman intervjun. De teman som finns med i denna

studiens intervjuguide (bilaga 1) har utgångspunkt i matfett: hälsa, ekonomi och miljö. Tillvägagångssättet gällande intervjuerna i denna studie redovisas under rubriken *datainsamling/tillvägagångssätt vid intervjuer*.

Metod för studien var även direktobservation. Att använda observation som metod är ett gott verktyg (Esaiasson, 2003) för att få fram strukturer och processer som kan vara svåra att få grepp om för de inblandade. Ett annat ord för observation är *uppmärksamt iakttagande* (Esaiasson, 2003) och det förtydligar vad en observation bör innehålla, nämligen ett studium av vad människor gör. Det är viktigt att veta att observationer inte säger något om människors intentioner och därför kan vi inte fastställa deltagarnas känslolägen eller tolkningar av situationer (Esaiasson, 2003). I *Metodpraktikan* (Esaiasson, 2003, s. 306) finns en uppställning om vad man bör ta hänsyn till vid en direktobservation:

Karaktären på deltagandet

Längden på kontakten

Inslaget av manipulation

Öppenhet med avsikterna

Konstruktionen av miljön

Datainsamlingen

Redovisning av dessa hänsynstaganden samt beskrivning av tillvägagångssätt vid observationerna gällande denna studie har redovisats under rubriken *datainsamling/tillvägagångssätt vid observationer*.

Validitet och reliabilitet

Validitetsbegreppet är av stor vikt vid en observations- och intervjuundersökning. Mäter min undersökning det jag tror att det mäter? Att få ett svar på den frågan är svårt eftersom undersökningsarbetet innebär att ha en fot i den teoretiska nivån och den andra i den operationella nivån. *Metodpraktikan* (Esaiasson, 2003) uttrycker detta dilemma under benämningen "översättningsproblem" i betydelsen: "om vi empiriskt undersöker det som vi på den teoretiska nivån påstår att vi undersöker" (Esaiasson, 2003, s. 57). God begreppsvaliditet innebär att undersökningen inte innehåller systematiska fel. Genom att spela in intervjuerna samt föra anteckningar och i slutändan transkribera dem ordagrant försäkrades

validiteten så att ingen viktig information gick förlorad. Ett annat begrepp som hänger ihop med validiteten är reliabiliteten. Bristande reliabilitet innebär osystematiska fel som kan ha uppkommit vid datainsamlingen, mest genom slarv eller slump (Esaiasson, 2003). I studien har jag försökt att förhålla mig till dessa begrepp och försökt att skapa bra förutsättningar genom att bearbeta teoretisk litteratur i kombination med intervjuer. Jag är medveten om att det finns faktorer som kan ha påverkat intervjuerna och i förlängningen resultatet. En faktor är att min närvaro kan ha påverkat svaren, jag kan också ha missuppfattat information via intervjuer och observationer.

Kvalitativ forskning

Studien är kvalitativt inriktad och det förklaras i boken *Forskningsmetodens grunder* (Patel, 2003, s. 25) så här:

Med kvalitativt inriktad forskning menar man forskning där datainsamlingen fokuserar på "mjuka" data, t.ex. i form av kvalitativa intervjuer och tolkande analyser, oftast verbala analysmetoder av textmaterial.

Bryman (2011) menar att i den kvalitativa forskningen anpassas begreppen så att mindre fokus läggs på frågor som rör mätning. Att ha en trovärdig studie innebär att studiens forskning utförs med de regler som finns och att de personer som deltagit i studien får möjlighet att bekräfta att det som forskaren uppfattat är det riktiga. Denna återkoppling till respondenterna kallas för respondentvalidering (Bryman, 2011). En kvalitativ studie bör uppfylla kriterier som trovärdighet, transparens, reliabilitet samt möjligheten att konfirmera att forskaren har handlat i god tro. (Bryman, 2011). Kvalitativ forskning kännetecknas av ett antal steg i en forskningsprocess som Bryman (2011, s. 346) beskriver enligt följande:

1. Generella frågeställningar
2. Val av relevanta platser och undersökningsmetoder
3. Insamling av data
4. Tolkning av data
5. Begreppsligt och teoretiska arbete
6. Rapport om resultat och slutsatser

Bryman (2011) menar att kvalitativ forskning bygger på insamling av data som analyseras med hjälp av ord. I en kvalitativ studie är det deltagarnas perspektiv som är utgångspunkten. Gällande närhet till studieobjekten förespråkas en nära relation eftersom man vill komma nära

de som analyseras. I en kvalitativ studie kommer teorier och begrepp att synliggöras först efter insamlandet av data. Den sociala aspekten med t.ex. olika beteenden är något som ofta studeras i en kvalitativ studie. I en kvalitativ forskning vill man ofta studera vad studieobjekten har för beteende och åsikter och detta kan avläsas i det insamlade empiriska materialet. Just beteenden, åsikter och värderingar av personer i deras naturliga miljö är något som den kvalitativa forskningen företräder (Bryman 2011). Metoder som är vanliga inom kvalitativ forskning är intervjuer och observationer (Bryman, 2011).

Design

”Forskningsdesign utgör en ram för insamling och analys av data” (Bryman, 2011, s. 48). I denna studie utgör en deskriptiv (beskrivande) design ramen eftersom det passar när det redan finns en viss kunskap om det som skall undersökas. Deskriptiv design utgör en struktur som vägleder metod och analys av information (Bryman, 2011). Den deskriptiva forskningsdesignen speglar ”förståelse för olika beteenden och den mening dessa har i de specifika kontexter de är en del av” (Bryman, 2011, s. 48). Denna studie vill beskriva respondenternas beteende i form av vilket förhållningssätt de använder sig av i undervisningen relaterat till matfett. Även intervjufrågor har skapats med utgångspunkt i att stödja den deskriptiva ansatsen.

Urval

Det empiriska underlaget i studien består av fyra respondenter. En av respondenterna blev sjuk och kunde inte fullfölja delaktigheten i studien, platsen ersattes då med en ny respondent som kunde ställa upp på kort varsel. Tabell 1 visar urvalet i studien:

Tabell 1. Urval av respondenter i studien

	Skola 1	Skola 2	Skola 3	Skola 4
Årskurser	6, 8	6, 8, 9	5, 8, 9	6, 8, 9
Kön	Kvinna	Kvinna	Kvinna	Kvinna
Ålder	50 år	49 år	36 år	39 år
Yrkesår	1 år	17 år	7,5 år	10 år

Bekvämlighetsurval

Till mina observationer och intervjuer har jag valt lärare i hem- och konsumentkunskap ur ett bekvämlighetsurval. Med ett bekvämlighetsurval menas att jag valt ”sådana personer som för tillfället råkar finnas tillgängliga för forskaren” (Bryman 2011, s. 194). I mitt fall innebar detta att jag kände respondenterna på ett professionellt plan då respondenterna ingick i mitt kontaktnät via den verksamhetsförlagda utbildningen. Tre av respondenterna undervisar inom samma kommun, dock på olika skolor. En av respondenterna undervisar i en annan stad. Att respondenterna har funnits i min närhet kan innebära att de inte är representativa för lärare i hem- och konsumentkunskap (Bryman, 2011) men det betyder inte att bekvämlighetsurval är förkastligt utan det kan ses som en god möjlighet för att samla in data från ett visst urval av respondenter som man vill fånga upp. Gällande studiens respondenter så fanns det en nyfikenhet att synliggöra hur de lärare i hem- och konsumentkunskap som jag arbetat professionellt med hade för förhållningssätt till matfett.

Datainsamling

Material som använts i studien är en intervjuguide (bilaga 1) samt ett observationsschema (bilaga 2). Frågorna i intervjuguiden samt observationsmallen har utarbetats utefter studiens syfte: Syftet med studien är att synliggöra och analysera hem- och konsumentkunskapslärares skilda förhållningssätt relaterat till matfett i undervisningen med utgångspunkt i perspektiven ekonomi, miljö och hälsa.

Målet med intervjuerna och observationerna är att få svar på problemställningen:

- Vilka strategier kan identifieras hos några lärare i hem- och konsumentkunskap?
- Vilken roll spelar perspektiven ekonomi, miljö och hälsa?

Inför studien har följande punkter åtgärdats:

- Ta kontakt med skolorna/lärarna för att bestämma tid för intervju och observationer samt meddela tidsåtgång, cirka 30 minuter för intervju och önskan om att närvara vid flera lektionstillfällen för att observera.
- Redogör för läraren via e-post eller telefon att intervjun ligger till grund för en studie och förklara att syftet med studien är att synliggöra och analysera hem- och konsumentkunskapslärares skilda förhållningssätt relaterat till matfett i undervisningen med utgångspunkt i perspektiven ekonomi, miljö och hälsa.

- Informera läraren vid intervjutillfället att jag kommer att ställa frågor som är inriktade på lärarens förhållningssätt till matfett i relation till perspektiv som ekonomi, miljö och hälsa.
- Informera läraren vid intervjutillfället om informationskravet, konfidentialitetskravet och samtyckeskravet samt nyttjandekravet (HSFR, 2011).
- Skriv ned frågorna till intervjuguiden (bilaga 1).
- Skriv observationsschema (bilaga 2).

Respondenterna kontaktades via e-post, telefonsamtal och sms. Den första kontakten togs via e-post där jag redogjorde för min önskan om att få observera samt intervjua läraren och att anledningen var att observation och intervju låg till grund för en studie vars syfte är att synliggöra och analysera hem- och konsumentkunskapslärares skilda förhållningssätt relaterat till matfett i undervisningen med utgångspunkt i perspektiven ekonomi, miljö och hälsa. Tillvägagångssätt rent praktiskt innebar att observationerna och intervjuerna varvades om varandra för att på så sätt kunna starta analysprocessen i god tid. Beskrivning av denna växelverkan beskrivs under rubriken *tillvägagångssätt vid analys*.

Tillvägagångssätt vid observationerna

Vid varje observationstillfälle har jag öppet informerat elever och lärare om anledningen till mitt besök och tackat för att jag fått närvara på deras lektion. I handen har jag haft ett observationsschema (bilaga 2) som utarbetats efter att fånga upp situationer, samtal, bilder och liknande som har med matfett att göra. Att använda sig av mallen på plats gav utrymme för att studera processer som kan vara svåra att få med om endast intervjuer hade använts. Denna typ av observation kallas direktobservation och är en metod som används när man med egna ögon vill få syn på strukturer och processer (Bryman, 2011). Observationerna har varit av deltagande karaktär eftersom jag minglat tillsammans med lärare och elever i klassrummet för att se vilken typ av matfett som fanns i klassrummet vid det aktuella tillfället.

Under observationerna har jag valt att dels gå runt i klassrummet och se vilket matfett som eleverna har haft tillgång till, dels har jag också suttit tyst och lyssnat under pågående teoripass. Observationens längd har begränsats till två dagar per skola och jag har valt att inte manipulera observationen på något sätt. (T.ex. genom att försätta eleverna i en på förhand uppgjord situation). Jag har också valt att gå ut med en total kännedom om mina avsikter och

valt öppenhet framför dold kännedom. Vad gäller datainsamlingen så har jag valt att utgå från en observationsmall med möjlighet att öppna upp för ytterligare insamling via en kompletterande intervju, undersökning är således av naturalistisk karaktär, i betydelsen att observationen kompletteras med en intervju. (Esaiasson, 2003, s. 304). Tabell 2 visar en översikt över dessa hänsynstaganden:

Tabell 2. Översikt över de hänsynstaganden som bör företas vid en observation (Esaiasson 2003, s. 306)

Karaktären på deltagandet	Aktiv
Längden på kontakten	Två lektionstillfällen per skola
Inslaget av manipulation	Obefintlig
Öppenhet med avsikterna	Total kännedom
Konstruktion av miljön	Naturlig (Klassrum)
Datainsamlingen	Öppen

Tillvägagångssätt vid intervjuerna

Empiri till studien samlades in via frågorna i intervjuguiden (bilaga 1). Frågorna baserades på problemområdets frågeställningar, detta för att säkerställa att frågorna skulle leda till att besvara problemområdets frågeställningar. Karaktären på frågorna är av typen semistrukturerade frågor, vilket innebär att frågorna är mer allmänt formulerade och utrymme ges till att ställa uppföljningsfrågor (Bryman 2011). Intervjuguiden bestod av 59 frågor och antalet frågor baserades på att guiden utformades efter perspektiven hälsa, ekonomi och miljö varvid varje tema genererade liknande frågor och därmed ökade mängden. Övriga frågor var av inledande och avslutande karaktär samt frågor kring respondentens utbildning. Frågorna i intervjuguiden testades initialt på en av lärarna i förväg för att värdera innehållsvaliditet, begriplighet samt genomförbarhet. Revidering av guiden medförde att två av frågorna valdes bort eftersom det var upprepningar av tidigare frågor. Testningen var också värdefull ur ett tidsperspektiv eftersom tidsåtgången skulle informeras till respondenterna. Det tog ungefär 30 minuter att genomföra intervjun. Inför kommande intervju med varje respondent skickades ett sms dagen innan för att få bekräftat att intervjun kunde genomföras. Alla intervjuer skedde enskilt med respondenten i dennes klassrum och en blomma lämnades till respondenten efter avslutad intervju som tack för tid och engagemang.

Intervjun inleddes med småprat för att skapa en naturlig samtalston och strax därefter påbörjades intervjun och respondenten fick en förfrågan om att godkänna att bli inspelad via mobiltelefon. Frågorna från intervjuguiden lästes högt för respondenten så att transkribering och hantering av svaren kunde skötas så noggrant som möjligt och varvid misstag kunde undvikas. Alla intervjufrågor hade nummer och intervjuguiden, som fått benämningen bilaga 1, introducerades till respondenten med en genomgång av guidens tematiska disposition, det vill säga hälsa, ekonomi, miljö, utbildning samt inledande och avslutande frågor. Fokus låg på att få en så kvalitativt inriktad intervju som möjligt för att validiteten (frånvaron av systematiska fel) skulle bli så sanningsenlig som möjligt utifrån min tolkning av intervjun. Jag är medveten om att mina tolkningar kan ha påverkat min analys av denna studie.

Etiska hänsynstaganden

I studien har hänsyn tagits till informationskrav, konfidentialitetskrav, samtyckeskrav samt nyttjandekrav. Dessa krav bör ställas på forskning enligt Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR, 2011) som har formulerat dessa krav. Studiens har tagit hänsyn till dessa krav i mötet med respondenten enligt följande:

Informationskravet: Innebär att deltagarna ska känna till studiens syfte och användning men de ska även veta att de när som helst kan avbryta deltagandet i studien (HSFR, 2011).

För att möta informationskravet lästes följande text upp vid intervjutillfället:

Syftet med studien är att jag som student skall utveckla kunskap om hur lärare i hem- och konsumentkunskap hanterar och värderar olika aspekter gällande matfett. Genom materialet från intervjun skall jag kunna identifiera, formulera och diskutera problem med utgångspunkt från hem- och konsumentkunskapslärares förhållningssätt kring matfett. Perspektiv som ekonomi, miljö och hälsa är begrepp som genomsyrar undervisning i hem- och konsumentkunskap och spelar en stor roll i studien, därför innehåller intervjuguiden frågor som är inriktade på dessa perspektiv. Under intervjun kommer löpande anteckningar att göras.

Samtyckeskravet: Innebär att deltagaren själv bestämmer om den ska medverka och hur länge medverkan sker. Deltagaren får inte påverkas av forskaren att fortsätta mot sin vilja (HSFR, 2011). För att möta samtyckeskravet ställdes följande fråga till respondenten: Vill du delta i denna intervju? Dessutom informerades respondenten om att hon när som helst och utan förklaring kan undanbe att få vara med i studien.

Konfidentialitetskravet: Innebär att deltagaren är garanterad att vara anonym. Allt material behandlas konfidentiellt och de medverkande kan ges möjlighet att ta del av material som kan vara etiskt känsligt. Forskaren bör även fråga deltagarna om de vill ta del av forskningsrapporten när den är klar (HSFR, 2011). För att möta konfidentialitetskravet informerades respondenten om att jag har tystnadsplikt samt att hantering av materialet förvaras utan någon annans insyn. Respondenten informerades även om att all information som sägs under intervjun är konfidentiell. Respondenten fick också frågan om hon ville ta del av den färdiga studien.

Nyttjandekravet: Innebär att uppgifter insamlade om enskilda personer endast får användas för forskningsändamål och inte användas eller utlånas för kommersiellt bruk eller andra icke-vetenskapliga syften (HSFR, 2011). För att möta nyttjandekravet informerades respondenten om att information om henne inte kommer att lämnas ut eller på annat sätt användas. Materialet får endast förekomma till eventuella forskningsändamål.

Databearbetning och analys

Datainsamlingen har skett genom intervjuer och observationer och i nedanstående analys redogörs för hur studien har bearbetats med hjälp av en kvalitativ dataanalys. Kvalitativ dataanalys är vanligt att använda när data från intervjuer och observationer skall analyseras (Bryman, 2011). Grounded theory är en av de vanligaste strategierna för insamlande av kvalitativ dataanalys och är den strategi som bäst stämmer överens med denna studie och begreppet förklaras enligt följande av Bryman (2011, s. 513):

Teori som härletts från data som samlats in och analyserats på ett systematiskt sätt under forskningsprocessens gång. I denna metod finns det ett nära samband mellan datainsamling, analys och den resulterade teorin.

Vid bearbetning av datamaterial från observationer och intervjuer finns följande regler att förhålla sig till utifrån Grounded theory: (Bryman, 2011, s. 511).

1. *Generella strategier för en kvalitativ dataanalys*
2. *Grundläggande tekniker vid en kvalitativ dataanalys*

Generella strategier för en kvalitativ dataanalys

I Grounded theory (Bryman, 2011, s. 516) ingår ett antal redskap som definieras enligt följande:

Teoretiskt urval: Datainsamling där forskaren under en kontinuerlig process samlar in, kodar och analyserar data.

Kodning: Den process där empirin bryts ner i sina beståndsdelar och benämns, processen börjar i samband med att data samlas in och empirin formar de koder som kommer att användas. Kodningen innebär att man går igenom datamaterial så att det kan etiketteras utifrån det som är av betydelse för problemområdet.

Teoretisk mättnad: . Ett moment att uppmärksamma i kodningsprocessen är teoretisk mättnad som berör två faser. Den ena innebär att man når till en punkt i granskningen av data som innebär att det inte tjänar någonting till att fortsätta sin granskning. Den andra fasen innebär att man i sin insamling av empiri inte upplever att det kommer fram någon ny information.

Kontinuerliga jämförelser: Innebär att man under processens gång försöker ha ett nära samband mellan empiri och kategorisering så att innehållet inte går förlorat. Att jämföra innebär att man ska vara uppmärksam på de skillnader som uppkommer mellan olika kategorier. Jämförelserna leder till formandet av kategorier.

Grundläggande tekniker vid en kvalitativ dataanalys

Vid en kvalitativ dataanalys utgör ofta kodningen själva startpunkten för analysen. För att få fram dessa koder refererar Bryman (2011, s. 523) till Lofland och Lofland som har formulerat följande frågeställningar för att utveckla koder:

- Vilken generell kategori är just denna information exempel på?
- Vad representerar denna information?
- Vad handlar denna information om?
- Vilket tema är denna information ett exempel på?
- Vilken fråga om ett tema ger denna information upphov till?

- Vad är det som händer här?
- Vad gör människor?
- Vad säger människor att de gör?
- Vilket skeende handlar det om?

Gällande kodningen är det brukligt att den görs för hand eftersom det kan öka förståelsen av data, det är också bra att börja i så god tid som möjligt eftersom datainsamlingprocessen ofta kan vara omfattande i storlek. Processen brukar vara att först läsa igenom datamaterialet utan att notera något, läs sedan en gång till och notera nu med kommentarer, det kan vara nyckelord i texten eller teman som dyker upp. Dessa ord utgör själva kodningen. Vidare i processen skall koderna granskas och finns fler ord som beskriver en och samma företeelse så välj endast ett ord eller tema. Hypoteser och antaganden som kommer in i processen skall återkopplas till datamaterialet. Kodningen är en viktig del av analysen och med ett reflekterande förhållningssätt till kodningen kan sedan tolkning av analysen leda till ett resultat som svarar mot problemområdets frågeställningar (Bryman, 2011). Kritik gällande kodningen i en kvalitativ dataanalys rör det faktum att ”kontexten går förlorad i det som sägs” (Bryman, 2011, s. 526) och genom att lyfta texten ur sitt sammanhang kan man tappa bort den sociala situationen.

Tillvägagångssätt vid analys

Arbetet med denna studie har inneburit att varva analys och insamling av empiri, efter att ha gjort tre observationer och börjat analysera dem, gjordes den första intervjun eftersom Grounded theory (Bryman, 2011) baseras på att insamling och analys av data sker växelvis. Sedan följde ytterligare fem observationer och därefter tre intervjuer. Observationerna har gjorts vid två tillfällen på varje skola. Analys av datamaterialet från observation och intervju har växelverkat, dock har ett gemensamt kodningsschema gjorts med tanke på studiens tidsaspekt. Analys av observationer och intervjuer har utgått från de regler som Grounded theory (Bryman, 2011, s. 511) utgår ifrån: ”Generella strategier för en kvalitativ dataanalys samt grundläggande tekniker vid en kvalitativ dataanalys.”

I arbetet med analysen ingick att transkribera intervjuerna, det vill säga att skriva ner vad som sägs ordagrant under det inspelade materialet, detta gjordes parallellt med att fler intervjuer blev klara. Därefter kodades materialet genom att lyssna och läsa igenom intervjuerna ett

flertal gånger, vilket ledde till ord och meningar (koder). För att kunna välja relevanta ord och meningar användes frågeställningarna från Loftman och Loftman (Bryman, 2011). Ord och meningsfraser skrevs upp på ett A4-papper som sedan klipptes ut. Dessa urklipp kunde sedan härledas till olika grupper, så kallade kodgrupper. I kodgrupperna hamnade de urklipp som hade ett ord eller en mening som passade in och liknade varandra. Efter detta studerades koderna i respektive grupp för att sedan kategorisera dem. Kategoriseringen resulterade i tolv kategorier (bilaga 3). För att finna samband mellan kategorierna flyttades kategoriurklippen fram och tillbaka för att tills slut generera en samling kategorier som jag ansåg sammanfatta datamaterialet bäst (bilaga 4). Sedan fortsatte arbetet med att se samband mellan dessa kategorier och processen framskred på samma sätt som tidigare, det vill säga att försöka se samband mellan de olika kategorierna, till slut genererade processen en mättnad och därigenom ett antal kategorier (bilaga 5) som benämns som kärnkategorier (Bryman, 2011). Studiens kärnkategorier var följande: hälsa, ekonomi, miljö, undervisning i skolan, samhällsrelevans, pedagogen samt matfett.

Arbetet med att koda observationerna gick till på samma sätt som med intervjuerna. Egna anteckningar från observationsschemat utgjorde datamaterialet och dessa texter kodades på samma sätt som med intervjuerna, det vill säga bearbetades i de fem leden för att resultera i kärnkategorier. I de slutgiltiga kärnkategorierna hälsa, ekonomi, miljö, undervisning i skolan, samhällsrelevans, pedagogen samt matfett fanns alltså både materialet från observationer och intervjuer med.

Metodologiska överväganden

Jag kommer att nedan ta upp hur begreppen validitet och reliabilitet kan ha påverkats i min studie. Att välja ett så litet problemområde som jag gjort i denna studie kan ha en påverkan på validitetsbegreppet eftersom forskningsunderlaget är relativt litet i förhållande till det empiriska materialet (Esaiasson, 2012). Jag har dock försökt att undvika systematiska fel genom att noggrant föra anteckningar och vara lyhörd under observationer och intervjuer. Inspelningar och transkribering av intervjuerna har skett så noggrant som möjligt så att all viktig information kommit med utan systematiska fel. Att ta med validitetsbegreppet var självklart för att upprätthålla god forskningssed. Samma förhållningssätt valdes även till begreppet reliabilitet, eftersom det är viktigt att göra forskningen så transparent som möjligt för att undvika osystematiska fel som slarv (Esaiasson, 2012). Att vara tydlig och förklara hur

arbetsprocessen gått vid empiriinsamling är ett övervägande som beaktats och därför bifogas intervjuguide (bilaga 1), observationsschema (bilaga 2) samt de bilagor som ingick i kod och kategoriseringprocessen (bilaga 3-5). I så stor utsträckning som möjligt har ett kritiskt förhållningssätt använts för att ständigt ifrågasätta materialet samt en medvetenhet om att det finns faktorer som kan ha påverkat utgången av resultatet, det kan vara slump eller tillfälligheter men inga anspråk görs på att resultaten är generella för alla hem- och konsumentkunskapslärare.

Resultat

Resultatet av den empiri som samlats in redovisas i detta avsnitt med utgångspunkt i de kärnkategorier som analysen genererat. Kärnkategorierna är: hälsa, ekonomi, miljö, undervisning i skolan, samhällsrelevans, pedagogik samt matfett. Eftersom studien är av deskriptiv karaktär kommer resultatet från intervjuer och observationer att visas i sin helhet och inte varje skola för sig.

Hälsa: Hälsa var ett tema som respondenterna inte hade så mycket att säga om. En lärare kommenterar med att ”vi har inte så mycket fokus på hälsa och matfett” och förklarade att hon inte någonsin hade planerat en lektion om just hälsa och matfett, vidare förklarade hon att hälsoaspekten fanns i andra delar av hem- och konsumentkunskap som t.ex. tallriksmodellen och vad man skall äta om man tränar. Den lärare som hade en hög budget menade att ”kvalitén är den viktigaste parametern när vi pratar matfett, det är hälsa”. Samma lärare konstaterade att inköp av matfett på hennes skola var vanligtvis Milda margarin, Serveras (grossist) egen rapsolja och olivolja och med tanke på den goda ekonomin så tyckte hon att de kunde köpa in mer smör än vad de gjorde. Samtidigt förklarade hon att Livsmedelsverkets rekommendationer gäller för oss lärare men ”vi vet ju inte vilka rekommendationer som kommer gälla i framtiden”. Läraren uttryckte att margarin inte kändes bra ur en hälsosynpunkt. En av de andra lärarna använde i stort sätt aldrig margarin utan menade att hon inte ville köpa processat margarin utan alltid köpte riktigt smör, samtidigt uttryckte hon att hon var medveten om att det inte stämmer överens med livsmedelsverkets rekommendationer men ”jag vill att eleverna skall ha rena smaker”. De andra två lärarna utgick från livsmedelsverket hälsorekommendationer och använde margarin, rapsolja och olivolja i sin undervisning.

Ekonomi: Detta var ett ämne som engagerade lärarna eftersom de tre av fyra ansåg att de hade för lite pengar att röra sig med. Endast en av pedagogerna var nöjd med ekonomin och kommenterade ”Jag lägger inte så stort fokus på ekonomin, för vi har det bra”. I intervjuguiden ombads lärarna att ange vilken budget skolorna hade och det var ett stort spann där den sistnämnda läraren hade (tillsammans med kollegor) 100 000 kr per termin. Skolan bestod av många elever men läraren sa att hon aldrig hade arbetat på en skola med så goda resurser tidigare och tillade ”Ekonomin styr inte, utan säsong och ekologiskt styr här hos oss”. Övriga pedagoger hade en budget mellan 34 000 kr till 40 000 kr per termin. Dessa lärare uttryckte ett missnöje över att deras låga budget i hem- och konsumentkunskap ledde till att de alltid måste köpa det billigaste matfettsalternativet. En av lärarna sa att ”det är ju viktigt med vilka matfettsval man gör, tyvärr styr ekonomin”, en annan lärare menade att ”eleverna vet att de skall köpa det billigaste, ekologiskt har vi inte råd med”.

Miljö: Miljötemat mottogs med blandad respons. Alla lärarna refererade till hållbar utveckling och pratade om hur de källsorterar matfettförpackningar. Samtidigt sa två av dem att de inte brukar koppla samman matfett med en miljöaspekt och att de inte trodde att deras elever gjorde det heller. Samma lärare förklarade också att det inte tyckte att matfettets förpackning var av betydelse. Två av lärarna sa att de inte köper palmolja på grund av att odlingen av palmträdet leder till skövling av regnskog. Miljöaspekten i hem- och konsumentkunskap tog sig mest i uttryck av benämningar som miljöutsläpp, transporter och resursslöseri och tre av lärarna menade att de inte relaterade till just matfett avseende dessa uttryck.

Undervisning i skolan: Lärarnas undervisning om matfett i ämnet hem- och konsumentkunskap gav blandad respons. Två av lärarna svarade att de använde sig av hem- och konsumentkunskapsboken, en av lärarna sa att hon alltid gjorde eget material och använde i stort sett aldrig en lärobok. Den tredje läraren sa att ”jag undervisar inte så mycket om matfett” och hon trodde inte att hon skulle komma att ha någon ”specifik undervisning om matfett” framöver. En av lärarna uttryckte en brist på läromedel om matfett, speciellt saknade hon en bra film om matfett. Hon hade en film men den hade blivit för gammal tyckte hon. Två av lärarna trodde att deras elever hade synpunkter när det kommer till val av matfett och att det fanns ett intresse från elevernas sida gällande matfett. Mest ur smaksynpunkt, exempelvis ville de ha olivolja när de lagade en italiensk rätt. De andra två lärarna svarade tvärtom, det vill säga att de inte trodde att deras elever var intresserade av vilket matfett de använde i

undervisningen. Den av lärarna som förespråkade smör tyckte att det var viktigt att ta med sinnen i undervisningen och förklarade att ”sinnen gör att kunskapen fastnar” Med det förklarade läraren att det är viktigt att laga mat med smör så att det doftar och smakar gott för då kommer eleverna ihåg vad de lärt sig. ”Den sinnliga effekten är bättre än att eleverna skall läsa läroböcker” och läraren avslutar med ”läsning är förvirrande”.

En annan sida av undervisningen är den som sker under benämningen *Kunskap i handling*, det är ett uttryck för undervisningen i hem- och konsumentkunskap när eleverna använder köken för matlagning, bakning etc. Observationerna var en god källa till att se vad som hände under denna typ av undervisning gällande matfettet. Noteringar gjordes att det fasta matfettet i köken ofta fanns tillgängligt i form av plastlådor. Läraren hade fördelat matfettet i flera lådor så att fler elever kunde få tillgång till matfettet. Matfettet var av fast sort (margarin), dock syntes inget varumärke. Endast en av lärarna hade en matfettförpackning framme, en 1-kilos förpackning margarin av märket Milda Professional. De flaskor med olja som fanns var också utan etikett. En av lärarna använde alltid smör och rapsolja, vid observationstillfällena var dock alltid smöret förberett i mindre kuber varvid eleverna inte kunde se vilket matfett de använde sig av. En del av eleverna visste vilket matfett de använder, dock så kallade alla elever, på de olika skolorna, fast matfettet för *smör*. Observationerna visade att elever steker, bakar, ugnsbakar och wokar med matfett av varierande sort. En av lärarna sa att de nästan alltid steker och bakar med rapsolja. Två av lärarna sa att de använder margarin mest och den sista läraren sa att de använde smör mest. Denna lärare uttryckte att det skulle vara kul för eleverna att ”göra eget smör, eleverna skulle få en bättre förståelse för matfett”. Frågor kring etik tog sig uttryck hos lärarna som ”margarin vill vi inte ha” men läraren kände sig kluven mellan livsmedelsverkets rekommendationer om omättat fett och rådande samhällsdebatt om fördelarna med det mättade fett. En annan lärare uttryckte att det var ett etiskt dilemma att köpa billigt margarin och samtidigt undervisa om ekologiska produkter. De två andra lärarna kunde inte komma på något etiskt dilemma relaterat till matfett.

Samhällsrelevans: En av lärarna sa att ”vi är alla mer medvetna nu för tiden” och förklarade att hon i sin undervisning har elever som är intresserade och vill diskutera om aktuella samhällsrelaterade ämnen som exempelvis fett, vilket läraren tyckte var bra och hon förespråkade ett öppet förhållningssätt till nya rön gällande matfett. Hon drog en parallell till debatten om kolhydrater och socker och menade att debatten om matfett är stöpt i samma form, vilket är ett bra ämne för diskussioner i hem- och konsumentkunskap. En av de andra

lärarna kommenterade debatten om matfett med orden ”vi pratar inte LCHF” och förklarade att ”det är kroppsideal i fokus” och läraren ville inte ha den ingången till ämnet. Att diskutera hur man tränar och äter rätt gjorde hon men utifrån en hälsoingång istället för ”bantningshysteri” och ”barn och fett”. Även de andra två lärarna förklarade att de utgick från lärobokens beskrivning av matfett och att de inte haft en diskussion om matfett utifrån ett samhällsperspektiv med sina elever. De såg inga hinder till en sådan diskussion, det hade bara inte blivit av och en av anledningarna som de angav var tidsbrist. ”Förr hade vi mer tid” sa en av lärarna och beskrev olika aktiviteter som de brukade göra, exempelvis så vägde de upp olika mängder matfett och socker för att eleverna skulle få en visuell bild av hur många sockerbitar det är i läsk eller hur mycket fett det är i ett wienerbröd. Läraren konstaterade att det var länge sedan hon gjorde den typen av undervisning men gav inget intryck av att hon skulle göra det framöver. Gällande framtiden trodde en av lärarna att margarin kommer att vara av sämre kvalitet, två av lärarna trodde att vi kommer att använda mycket mindre margarin och mer olja istället. Den fjärde sa att hon trodde att man kommer att diskutera mycket mer om matfett både i samhället och i skolan.

Pedagogen: I denna kategori står läraren i fokus och här bemöts lärarnas syn på sin egen utbildning samt deras arbetssätt inom den befintliga arbetsplatsen. Tre av lärarna kommenterar att de skulle ha velat att deras egen universitetsutbildning hade innehållit information om inköp, avtal och att förhålla sig till den budget man har i skolämnet hem- och konsumentkunskap. En av pedagogerna tyckte att det var märkligt att man som lärare skall undervisa elever om ekonomi och budget men lärarna själva får inte med sig någon utbildning om hur de skall hantera olika inköpskanaler i sin yrkesroll. En av de andra lärarna hade reagerat på att restaurangprogrammet på universitet utbildar sina studenter inom detta område och var frågande varför inte lärarprogrammet gör det. Det fanns ett stort sug efter vidareutbildning bland pedagogerna. Inom ämnet matfett och hälsa sa hälften att de ville ha mer utbildning. Inom ämnet matfett och miljö ville tre av lärarna ha mer utbildning medan en var nöjd. Inom ämnet matfett och ekonomi ville ingen av lärarna ha mer utbildning. En av lärarna sa att hon brukade gå på en utbildningsdag om året som skolan bekostade, ville hon veta mer så fick hon söka information på egen hand. Två av lärarna skulle vilja ha mer fördjupade kunskaper gällande Livsmedelsverkets rekommendationer, gärna en kurs. De två andra hade inget behov av utbildning från Livsmedelsverket. Vidareutbildningar, föreläsningar och andra sätt att fördjupa sig inom hem- och konsumentkunskap var ett gemensamt önskemål från alla fyra pedagogerna.

Pedagogernas arbetssätt gällande inköp, avtal och budget skiljer sig åt. Lärarna har ett spann på 34 000 kr till 100 000 kr i budget per termin och även inköpskanalerna skiljer skolorna åt. Två av skolorna beställer varor till skolan via en grossist (Servera), den ena skolan har även ett kreditkort hos en lokal Ica-butik. Den tredje skolan beställer också via en grossist men har inte tillgång till beställningsprogrammet själv utan lämnar en beställningslista till skolans måltidspersonal. Den fjärde skolan har ett system där eleverna köper in varor till undervisningen via en närliggande Ica-butik. De pedagoger som köper in själva från en grossist var nöjda med det arbetssättet, den enda nackdelen kan ibland vara att det är för stora volymer. Den lärare som lämnade in en beställningslista till skolans måltidspersonal var inte nöjd eftersom hon inte själv kunde se vilka varor, förpackningar och erbjudanden som grossisten erbjöd. Det ledde till att hon fick lägga mer tid på att köpa in varor genom att själv åka och handla i en livsmedelsbutik. Nämnda tre lärare beskrev att de la mellan 1-2 timmar i veckan på att beställa varor. Den lärare som hade elever som handlade varor var mycket nöjd, ”eleverna handlar – de lär sig så mycket”. Eleverna handlade i en närliggande mataffär vid tre tillfällen varje vecka.

Matfett: Matfettsdebatten hos respondenterna genererade flest koder av alla kategorierna. Lärarna hade många synpunkter rörande matfett och fastän alla utom en köpte margarin så beskrevs margarinet med följande termer: ”usch, tänk om margarin är cancerframkallande”, ”margarin är så processat”, ”raffinerat margarin”. Vidare kommenterades matfettet med ord som ”jag köper aldrig sånt (Bregott). Det blir smör”, ”Smör är en bättre vara”, ”Jag vill ha mer smör och mindre margarin”. En av lärarna tyckte att margarin var bra eftersom det är det vi skall använda och berättade att hon just nu hade ett paket smör i kylskåpet men det var ett ”felköp”. De varumärken som kom fram vid undersökningen var följande: Icas mat och bak, Icas rapsolja, Icas olivolja, Arlas smör, Serveras egen rapsolja och olivolja, Milda Professional, Bregott och Milda margarin. Önskemål från lärarna gällande andra sorters matfett var av mer praktiskt och hygienisk karaktär, tre av lärarna ville gärna ha flytande margarin i plastflaska och på så sätt slippa kladd med fast margarin, dock insåg de att det inte var möjligt av ekonomiska skäl.

Gällande innehållet i matfett sa två av lärarna att de visste vilket innehåll/ingredienser matfettet hade medan de andra två inte var lika säkra. Gällande smaken på matfett så svarade hälften att de inte trodde att eleverna hade någon synpunkt på smaken medan den andra hälften trodde tvärtom.

Perspektiven hälsa, ekonomi och miljö

Nedanstående rader pekar på hur resultatet besvarar problemområdets frågeställningar samt presenterar hem- och konsumentkunskapslärares skilda förhållningssätt relaterat till matfett med utgångspunkt i perspektiven hälsa, ekonomi och miljö.

Hälsa och matfett: Gällande förhållningssättet till hälsa och matfett gick lärarnas åsikter isär genom att en av lärarna alltid använde smör, en använde aldrig smör men ville göra det. De två andra använde margariner och var nöjda med det. Alla använde rapsolja och olivolja. Åsikterna gick isär i förhållande till livsmedelsverkets rekommendationer. Tre av lärarna följde rekommendationerna men en av dem var inte säker på att rekommendationerna var bra för elevernas hälsa. Den lärare som endast använde smör visste att hon inte följde rekommendationerna men valde att göra så ändå. Hälsans roll i hem- och konsumentkunskap är mer fokuserad på andra delar i ämnet som exempelvis näringsriktig mat och vikten av att träna. Matfettet och hälsan har inte hittat sin roll i klassrummet vilket gör att lärarnas strategier ser väldigt olika ut. Den av lärarna som förespråkade smör hade en strategi att det var viktigt att eleverna fick ”rena smaker” och genom att använda smör så fick de smakupplevelser och ett visuellt intryck som skulle leda till kunskap om matfett. Två av de andra lärarnas strategi var helt enkelt att följa livsmedelsverkets rekommendationer och därigenom tog de hänsyn till matfett och hälsa. En av lärarnas strategi var att följa livsmedelsverkets rekommendationer men hon diskuterade hälsa och matfett ur ett samhällsperspektiv för att på så sätt få eleverna att ha ett kritiskt förhållningssätt till hälsa och matfett. Denna lärare och läraren som förespråkade smör önskade mer utbildning inom hälsa och matfett. De två andra var nöjda.

Ekonomi och matfett: Förhållningssättet till ekonomi och matfett var framträdande hos tre av pedagogerna i form av att den dåliga ekonomin totalt styrde deras val av matfett. En av lärarna hade god ekonomi och kunde därmed låta säsong och ekologiska livsmedelsinköp styra de inköp som gjordes. Ekonomin spelade en stor roll oavsett vilken ekonomisk situation lärarna hade och strategier som en del av lärarna använde sig av var att köpa billigt margarin och använda mindre mängd matfett. Den av lärarna som hade en god ekonomi hade som strategi att fokusera på andra värden som exempelvis ekologiskt. Samtidigt var alla lärares strategi att helt enkelt förhålla sig till skolans budget. Ekonomin spelade en stor roll i

skolämnet och lärarna var väl insatta vilket medförde att ingen av lärarna kände att de behövde mer utbildning om ekonomi och matfett.

Miljö och matfett: Förhållningssättet till miljö och matfett var svagt och gav dubbla budskap, tre av lärarna sa att de inte relaterade matfett med en miljöaspekt. Samtidigt köpte två av dem inte palmolja med hänsyn till miljön. Det förhållningssätt som var gemensamt för alla fyra lärarna var att de källsorterade matfettförpackningar. Perspektivet miljö verkade inte spela så stor roll hos de fyra lärarna, mest för att de inte hade relaterat matfett med en miljöaspekt mer än att de källsorterade. Strategin hos lärarna var inte så tydlig och det märktes att det fanns ett behov av vidareutbildning inom miljö och matfett, då tre av lärarna efterfrågade en sådan utbildning.

Diskussion

Studien visar att lärarna är styrda av skolans ekonomi oavsett om ekonomin är svag eller god. En svag budget påverkar även den etiska aspekten när lärare känner sig tvingade att köpa matfett av sämre kvalitet för att de inte har råd med annat. Dessutom kan tre av fyra lärare i studien inte köpa ekologiska varor vilket krockar med lärarens undervisning om hållbar utveckling och i förlängningen ekologiska varor. I kursplanen för Lgr11 (Skolverket 2011) står det att ”Undervisningen skall belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling” (Skolverket, 2011, s. 9). Hur skall lärare i hem- och konsumentkunskap förhålla sig till dessa dikotomier?

Skolverket (2011 a) genomförde den nationella utvärderingen av grundskolan (NU- 03) och rapporten visar att skolämnet hem- och konsumentkunskap har problem med att eleverna upplever att de har för lite inflytande gällande frågor som rör de tre perspektiven ekonomi, miljö och hälsa. Varför ser det ut på det här sättet och varför utvecklar läraren inte dessa områden mer? I NU-03 beskrivs hem- och konsumentkunskapsämnet enligt följande rader:

Hem- och konsumentkunskapsämnet har en stor potential att ta tillvara både elevers och föräldrars intresse, bl.a. genom att det behandlar områden som ligger nära elevernas vardag såsom t.ex. etiska frågor och frågor kring miljö, mat och måltider, hälsa och konsumtion (Nu-03, s. 50).

Citatet visar att det finns ett intresse kring problemområdet och gällande miljö relaterat till matfett så skulle det kunna vara ett område som elever och lärare kunde utveckla mer. Enligt denna studie förklarar pedagogerna att miljöperspektivet i skolan ofta tar sig uttryck i att källsorterade förpackningar från matfett och vissa av lärarna undvek att köpa palmolja. Dessutom visste inte alla lärarna vad deras matfett innehöll, kanske innehöll de en viss mängd palmolja? Reaktionen från lärarna var att de inte tänkt på att matfett och miljö var kopplat till varandra. Tre av lärarna uttryckte att de saknade kunskap om matfett och miljö och sa att de behövde vidareutbilda sig. Att problemområdet är litet och snävt är tydligt men visar kanske att det behövs en mer varierad undervisning att utgå ifrån?

Studien visar även att området matfett och hälsa inte utgjorde ett diskussionsunderlag bland lärare och elever. Endast en av lärarna diskuterade matfett ur ett samhällsperspektiv, de andra lärarna hänvisade till en mer traditionell syn som innebar att hälsoperspektivet kanaliserades via läromedel och olika modeller, exempelvis tallriksmodellen. I det centrala innehållet för skolämnet hem- och konsumentkunskap står det i kursplanen (Skolverket 2011, s. 44) att eleverna har rätt till ”Aktuella samhällsfrågor som rör privatekonomi, mat och hälsa”. Eleverna vill ha mer inflytande och pedagogerna har stöd i kursplanen men trots det visar denna studie att detta inte synliggörs i skolan, varför?

Mer forskning både nationellt och internationellt skulle synliggöra skolämnet hem- och konsumentkunskap och Pendergast (2001) menar att *Home Economics* har haft en kultur som inneburit att man blivit blind för att se nya möjligheter men nu är det dags att ”re-think” och med det menar Pendergast (2001) att det är hög tid att våga gå utanför sin egen komfortzon, våga tänka nytt! Pendergast (2001, s. 209) uppmanar även lärare i hem- och konsumentkunskap att ”re-think the thinking” vilket betyder att våga ifrågasätta hem- och konsumentkunskapsdiskursen i ett bredare perspektiv, utanför sin egen sfär. För diskursen behöver bli mer synlig och behöver ta mer utrymme enligt Pendergast (2001) eftersom färre studenter söker sig till utbildningen så behövs mycket ”thinking” så att ämnet överlever. Just nu råder stor lärarbristen på utbildade lärare i hem- och konsumentkunskap i flera delar av världen (Pendergast, 2001). Pendergast (2001) lyfter även frågan om läraryrkets status och menar att effekten av att lärarna själva börjar tänka i nya banor påverkar både forskning, status och antal sökande till lärarutbildningen (Pendergast, 2001).

Studiens resultat kan ses i ljuset av Pendergasts (2001) forskning och skulle därmed innebära att det är viktigt att lärarna vågar stiga ur sin komfortzon och med nya ögon synliggöra vilket förhållningssätt och strategier som de använder sig av i undervisningen. Det är tid att tänka i nya banor vilket förhoppningsvis skulle ge både lärare och elever en mer varierad och samhällsorienterad undervisning.

Metoddiskussion

Tvärsnittsstudie kallas metoden som denna studie har utarbetats ifrån. Att komma fram till att det var just en tvärsnittsstudie var inte självklart. Många tankar har vandrat huruvida denna studie skulle vara förankrad i en etnografisk studie, eller kanske är det en diskursanalys utifrån ett psykologiskt perspektiv? Stort fokus har därför lagts på att prova olika metoder, teorier och analyser för att kunna undersöka problemområdet.

Datainsamlingsmetoden med observationer och intervjuer har inneburit såväl positiva aspekter som utmaningar, utmaningarna har bland annat varit tidspress samt invänta bokningsbekräftelser från respondenterna. Gällande urvalet av respondenter, som utgick från ett bekvämlighetsurval, genererade detta funderingar kring om urvalet kan ha påverkat resultatet. Att använda sig av respondenter som finns i ens närhet är acceptabelt enligt Bryman (2011, s. 195) när ”man genom en tillfällighet får möjlighet att samla in data från ett urval av respondenter, en möjlighet som man inte tycker sig ha råd att missa”. Gällande denna studie så bestod denna tillfällighet av att undersöka problemområdet med respondenter som varit handledare för mig under min universitetsutbildning och gav på så sätt en möjlighet som jag inte ville missa. Samtidigt är det viktigt att var medveten om att vid kvalitativ forskning är det svårt att generalisera resultatet, hur kan valda respondenter i studien vara representativa i jämförelse med andra lärare i hem- och konsumentkunskap? Enligt Bryman (2011) kan kvalitativ forskning innebära en svårighet att generalisera resultatet och menar att resultatet istället skall härledas till en teori och inte en population. Bryman förklarar att det finns ”måttliga” generaliseringar som innebär att man jämför resultat med jämförande grupper. Denna studie gör inga anspråk på att generalisera utan är ett resultat av vad som skett ”här och nu”.

Något som studien däremot gör anspråk på är att vara så transparent som möjligt vilket betyder att man som forskare redovisar hur man kommit fram till olika val i sin undersökning.

Dessa val kan exempelvis vara att man redovisar hur urval av respondenter gått till, hur insamling och bearbetning av empiri har genomförts etc. Bristande transparens är enligt Bryman (2011) något som kvalitativ forskning över lag behöver bli bättre på. Denna studies transparens har bestått i att försöka vara så noggrann och trovärdig som möjligt samt redovisa de val som gjorts.

Observationerna och intervjuerna har kompletterat varandra på ett förtjänstfullt sätt. Det har varit viktigt att få vara på plats i undervisningen och genomförandet av observationer har bidragit till ytterligare information utöver lärarintervjuerna. Gällande databearbetningen har strävan varit att följa stegen i en analysprocess och att följa analysmetoden Grounded theory (Bryman, 2011). Genom att använda de anvisningar som Bryman (2011) presenterade, borgades för att validitet (frånvaro av systematiska fel) och reliabilitet (frånvaro av osystematiska fel) förhoppningsvis uppfylldes i studien (Esaiasson, 2012).

Studien har skrivits av en författare och en reflektion är att två författare kunde ha samlat in en större mängd empiri. Denna studie kan således ses som en ingång till vidare forskning och utgöra en slags plattform där en del av det teoretiska arbetet redan är gjort.

Resultatdiskussion

Resultatet i denna studie visar att lärarnas förhållningssätt till matfett och miljö samt matfett och hälsa inte synliggjordes så mycket i skolan. Med tanke på den aktivitet som råder i vårt samhälle att diskutera just matfett, hälsa och miljö så valde flera av lärarna att presentera ämnesområdet utifrån läroboken istället för att söka information från exempelvis Livsmedelsverket samt annan aktuell forskning. Att använda sig av läroboken ger en viss information men skulle kunna kompletteras med olika perspektiv som lyfter båda ingångarna till detta ämnesområde. Endast hälften av undervisningssalarna hade tillgång till datorkanon och uppkoppling, dock hade varje elev en egen dator men inte vid någon av mina åtta observationer användes dator i något sammanhang. Hur skall man tolka frånvaron av aktuell samhällsinformation i hem- och konsumentkunskap och på vilket sätt styr lärarens förhållningssätt den undervisning som eleverna får?

Resultatet visar att lärarna har olika förhållningssätt och olika strategier i sin undervisning men vad innebär detta i praktiken? Cullbrand (1998) förklarar att det finns flera typer av

lärare som innehar olika strategier i sin undervisning och dessa benämns som *expert* och reflekterande *praktiker (handledare)*. Experten utgår från ett naturvetenskapligt perspektiv där matens näringsintag är viktigast medan den sociala biten lätt glöms bort. Att i sin yrkesroll axla rollen av att vara expert innebär att utgå från ett egocentriskt förhållningssätt vilket innebär att det finns ett rätt svar och det är lärarens svar. Handledarens yrkesroll är mer av det vägledande slaget som utifrån ett socialt och kulturellt sammanhang ser till att eleverna själva får bearbeta och lösa problem (Cullbrand, 1998). Detta förhållningssätt kallas enligt Cullbrand (1998) för ett ekocentriskt förhållningssätt. Skulle någon av studiens lärare passa in i dessa roller?

Sannolikt är också att vi har flera roller i vår yrkesroll varvid Cullberg refererar till (1998, s. 35) Benn som i sin avhandling *Kost i skolen- Skolekost 2* kom fram till fyra vanliga lärarroller som hon benämner *hantverkaren, hushållaren, husmodern* och *gastronomen*. Hantverkarens roll innebär att fokuserar på olika praktiska metoder, hushållaren roll innebär att hushålla samt att ge en miljövänligt och näringsriktig kost, husmodersrollen innebär att inta en social roll i sin undervisning och slutligen gastronomen som har rollen som matupplevelseskapare.

För att utveckla resonemanget om yrkesrollen förklarar Donna Pendergast (2001) att en typisk stereotyp av en lärare i hem- och konsumentkunskap innebär att läraren ofta är dualist i den meningen att läraren ofta bär på två ”kroppar” och förklarar att den ena ”kroppen” står för det professionella, hårt arbetande, skicklighet samt står för kreativitet och anammar hållbar utveckling. Den andra ”kroppen” känner sig som en martyr med diskhänder som skall serva andra personer med fika och känner sig missförstådd i sin yrkesroll av kollegor. Under observationer och intervjuer har dessa två ”kroppar” visat sig på olika sätt hos respondenterna i form av bland annat hårt arbete och kreativitet, samtidigt har jag sett hur yttre påverkan från kollegor och exempelvis egen arbetsinsats i skolans café påverkat pedagogerna negativt genom att andra kräver mer tid och engagemang från dem utöver deras egen undervisningstid.

Ett försök till att placera in studiens respondenter i dessa roller skulle kunna innebära följande indelning:

Lärare 1: Gillar smör och förespråkar ”rena smaker”, vill att eleverna själva skall få en visuell och smakmässig upplevelse i skolan. Denna lärare axlar sannolikt rollen av *reflekterande praktiker, hantverkare* samt *gastronom*.

Lärare 2: Har god ekonomi och använder ekologiska produkter samt diskuterar samhällsrelaterade ämnen med eleverna. Denna lärare axlar sannolikt rollen av en *reflekterande praktiker* och delvis en *hushållare* där fokus ligger på miljövänlig och näringsriktig mat.

Lärare 3: Låter eleverna handla livsmedel till undervisningen och har en stram budget att förhålla sig till. Läraren hann med fler aktiviteter förr men upplever tid som en bristvara nuförtiden. Läraren ”hänger gärna med” i elevernas samtal. Denna lärare axlar sannolikt rollen av *reflekterande praktiker* och delvis *hushållare* med fokus på hushållning (ekonomi) samt *husmodersrollen*.

Lärare 4: Har en traditionell syn på undervisning och använder ofta hem- och konsumentkunskapsboken. Läraren utgår från livsmedelsverkets rekommendationer. Läraren är osäker på innehållet i det matfett som används i undervisningen samt har en stram budget. Denna lärare har drag av rollen som *expert* och *hushållare* med fokus på att hushålla med ekonomin.

Dualisten i våra kroppar är något som Pendergast (2001) vill ändra på och uppmanar hem- och konsumentkunskapslärarens att anamma ett mer postmodernistiskt perspektiv för att undvika att hamna i dualistfällan. Min egen reflektion är att dualisten inte är typisk för lärare i hem- och konsumentkunskap utan denna dubbelroll kan många yrkesarbetande människor känna igen sig i. Att en yrkesroll är föränderlig menar också Normell (2002) som förklarar att den förändrade samhällsstrukturen påverkar yrkesrollen vilket kan leda till svårigheter för lärarna att orientera sig i sin yrkesroll. Att vara lärare innebär dock att dessa roller gör att yrkesrollen i sin helhet påverkas och det gäller att finna en balans i arbetslivet som väger upp när det spretar. Normells (2002) teoretiska modell är tänkt som ett hjälpmedel för att uppfylla ett professionellt förhållningssätt i sin yrkesroll och även här menar jag att denna modell går att applicera på fler yrkesgrupper än hem- och konsumentkunskapslärare. Det finns många yrkesgrupper som kan behöva personlig *mognad*, en *trygg identitet* samt *integritet*.

För att återknyta till inledningen i resultatdiskussionen, om det kan finnas en koppling mellan bristen på samhällsrelevans i hem- och konsumentkunskap relaterat till vilken roll eller roller som pedagogen axlar? Lägg där till brist på tid och pengar – faktorer som pedagogerna menar styr innehållet i undervisningen. Att synliggöra vilka ramar som en pedagog arbetar utifrån

kan visa varför lärare väljer att arbeta utifrån ett visst förhållningssätt och med vissa strategier i undervisningen. För att få ytterligare klarhet inom problemområdet krävs mer forskning och just forskning inom skolämnet hem- och konsumentkunskap är en bristvara enligt Hjalmeskog (2006). Denna studie bidrar till att synliggöra skolämnet hem- och konsumentkunskap och kan ses som ett uppslag till vidare forskning.

Slutsatser och implikationer

Huvudresultaten visar att hem- och konsumentkunskapslärares förhållningssätt till perspektiven hälsa och miljö tar minst plats i förhållande till matfett medan ekonomiperspektivet tar störst plats. Lärarna har en budget att förhålla sig till och ekonomiaspekten visar sig genom att budgeten styr matfettinköp vilket ofta leder till inköp av billigt matfett. Debatten i vårt samhälle om matfett relaterat till hälsa och miljö har inte samma genomslagskraft i hem- och konsumentkunskapsundervisningen och lärarnas förhållningssätt är något mer tillbakalutat. Studien visar att oavsett vilken roll eller roller som respondenterna axlar så är det trots allt ekonomin som styr undervisningens innehåll. Att vara lärare i hem- och konsumentkunskap kan innebära stora skillnader i förutsättningar som i förlängningen styr val av matfett samt möjlighet till vidareutbildning. Betydelsen av denna snedfördelning kan ta sig uttryck i elever inte får den likvärdiga utbildning som de har rätt till.

Praktisk användning av studiens resultat kan vara att pedagoger kan applicera resultatet direkt i sin egen eller kommande undervisning. Genom att studera sin egen undervisning kan pedagogen reflektera över sitt egna förhållningssätt till matfett med utgångspunkt i perspektiven hälsa, ekonomi och miljö. Studien kan ses som en ansats och uppslag till vidare forskning inom ämnet hem- och konsumentkunskap. Vidare forskning kan vara att undersöka elevers förhållningssätt till perspektiven hälsa, ekonomi och miljö. Metodmässigt skulle en fortsatt forskning kunna ske via en enkätundersökning och även en större population skulle kunna undersökas.

Referenser

Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Cullbrand, I. (1998). *Att sträva mot mål: Strategier för undervisning i hemkunskap*. (Forskningsrapport, 1998). Göteborg: Institutionen för hushållsvetenskap, Göteborgs universitet.

Doktor Dahlqvist blogg. (2008). *Introduktion till LCHF*. Hämtad 2014-05-02 från (http://blogg.passagen.se/dahlqvistannika/?anchor=introduktion_till_lchf)

Esaiassons, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Wängnerud, L. (2003). *Metodpraktikan: Konsten att studera ett samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Nordstedt Juridik.

Esaiassons, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan: Konsten att studera ett samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Nordstedt Juridik.

Folkhälsoguiden. (2012). *Informationsmaterial*. Hämtad 2014-05-15 från <http://www.folkhalsoguiden.se/Informationsmaterial.aspx?id=1068>

Gilje, N., & Grimen, H. (2007). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.

Hjälmeskog, K. (Red.). (2006). *Lärarprofession i förändring: Från "skolkök" till hem- och konsumentkunskap*. Uppsala. Föreningen för svensk undervisningshistoria.

Humanistisksamhällsvetenskapliga forskningsområdet (HSFR). (2011). *Forskningsetiska principer*. Hämtad 2014-04-26 från <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Höijer, K. (2013). *Contested Food: The Construction of Home and Consumer Studies as a Cultural Space*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Hämtad 2014-05-20 från <http://www.avhandlingar.se/avhandling/8b9f3887b3/>

Höijer, K., Hjalmskog, K. and Fjellström, C. (2011). 'Food with a purpose'. Home Economics teachers' construction of food and home. *International Journal of Consumer Studies*, 35(5), 514-519.

Kostdoktor. (2007). *LCHF*. Hämtad 2014-05-20 från <http://www.kostdoktor.se/lCHF>

Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Livsmedelsverket. (2013 a). *Nordiska näringsrekommendationer 2012- en presentation*. Hämtad 2014-05-20 från <http://www.slv.se/sv/grupp3/Pressrum/Nyheter/Pressmeddelanden/Nu-bli-de-nordiska-naringsrekommendationerna-svensk/>

Livsmedelsverket. (2013). *Matfett*. Hämtad 2014-05-01 från <http://www.slv.se/sv/grupp1/Mat-och-miljo/Miljosmarta-matval/Matfett/>

Livsmedelsverket. (2014). *Fett*. Hämtad 2014-05-01 från <http://www.slv.se/sv/grupp1/mat-och-naring/vad-innehaller-maten/fett/>

Normell, M. (2002). *Pedagog i en förändrad tid*. Studentlitteratur: Lund.

Patel, R., & Davidson, B. (2003). *Forskningsmetodens grunder - Att planera, genomföra och rapportera en undersökning* (3:e rev upplagan). Lund: Studentlitteratur.

Pendergast, D. (2001). *Virginal mothers, groovy chicks and blokey blokes. Re-thinking home economics (and) teaching bodies*. Brisbane: Australia Academic Press.

Science Daily. (2014). *Association of Dietary, Circulating, and Supplement Fatty Acids With Coronary Risk*. Hämtad 2014-05-05 från <http://www.sciencedaily.com/releases/2014/03/140317174502.htm>

Skolverket. (2011). *Läroplan för förskolan, grundskolan och fritidshemmet 2011*. Hämtad 2014-05-15 från <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser>

Skolverket. (2011 a). *Nationella utvärderingen av grundskolan (NU-03)*. Hämtad 2014-05-20 från http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikation/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1369

Bilaga 1 Intervjuguide

Inledande frågor:

1. Ålder?
2. Kön?
3. Hur länge har du varit verksam som Hkk- lärare?
4. Hur många elever/årskurser undervisar du i Hkk?
5. Hur många Hkk-lärare finns det på din skola?
6. Hur många timmar undervisar du i skolämnet hem- och konsumentkunskap?
7. Hur stor är din inköpsbudget per termin?

Utbildning

8. Fick du med dig kunskaper från universitetet om hur du som blivande lärare i Hkk skulle hantera livsmedelsinköp till lektionerna?

Om, ja: Hur då? Om, nej: Hade du velat ha/behövt den kunskapen med ut i arbetslivet?

9. Fick du med dig kunskaper från universitetet om hur du som blivande lärare i Hkk skulle undervisa om matfett? Förklara.

10. Fick du med dig kunskaper från universitetet om perspektiven ekonomi, miljö och hälsa? Förklara.

Din egen undervisning

11. Kan du ge exempel på hur en lektion om matfett går till?

12. Har du förändrat ditt lektionsinnehåll om matfett under åren? Om ja, hur? Om nej, vill du?

Bilaga 1

Intervjuguide

13. Vilka läromedel använder du när du undervisar om matfett?

14. Är du nöjd med din undervisning om matfett eller saknar du något? Förklara.

15. Upplever du att eleverna är nöjda med din undervisning om matfett eller tror du de saknar något?

16. Din ”matfettsundervisning” i framtiden –hur tror du att den kommer att se ut i jämförelse med idag?

17. Om du fick lägga till något ytterligare val av matfett i din undervisning. Vilket skulle det vara och varför? (Vad hindar dig?)

18. Är det någon skillnad på den teoretiska kunskap om matfett som eleverna får ta del av jämfört med den matfettkunskap som eleverna får ta del av vid kunskap i handling?

Inköpsmönster

19. Vem ansvarar för *planeringen* av inköp (matfett) till Hkk?

20. Vem ansvarar för *inköp* av varor (matfett) till Hkk?

21. Vem ansvarar för *uppackning* av varor (matfett) till Hkk?

22. Hur ofta sker inköpen?

23. Hur många timmar per vecka går det åt till planering, inköp samt uppackning av varor?

24. Vilka faktorer styr oftast dina inköp?

25. Kan du beskriva processen om hur livsmedelsinköpen (matfett) till undervisningen i Hkk går till?

Bilaga 1

Intervjuguide

26. Är du nöjd med detta arbetssätt? Förklara. Fördelar? Nackdelar?
27. Har dina inköpsmönster förändrats under de senaste åren? Om ja, hur?
28. Vilket handlar du mest av eller lika mycket av: Fast eller flytande matfett?
29. Brukar du titta på innehållsförteckningen på matfettet när du handlar?

Ekonomi

30. Hur mycket fokus lägger du på perspektivet ekonomi vid inhandling av matfett? Förklara.
31. Brukar du jämföra priser på matfett när du handlar? Om, ja, hur då?
32. Om du hade haft ekonomi till att ändra ditt matfettssinköp, hade du gjort ändringar då? Om ja, förklara.
33. På vilket sätt kopplar du samman matfett med en ekonomiaspekt? Förklara.
34. Tror du att dina elever brukar koppla samman matfett med en ekonomiaspekt?
35. Vad tror du kommer att hända i framtiden i Hkk-undervisningen om priset på matfett blir för högt?
36. Upplever du att du skulle behöva mer kunskap om matfett och ekonomi?

Miljö

37. Hur mycket fokus lägger du på perspektivet miljö vid inhandling av matfett? (transporter...). Förklara.
38. Handlar du svenskt eller importerat matfett?

Bilaga 1

Intervjuguide

39. Vet du var det matfett du handlar är tillverkat någonstans?
40. Brukar du välja matfett utifrån matfettets förpackning?
41. Vilka förpackningsmaterial har de matfetter du inhandlar?
42. Källsorterar du förpackningarna?
43. Brukar du koppla samman matfett med en miljöaspekt?
44. Tror du att dina elever brukar koppla samman matfett med en miljöaspekt?
45. Upplever du att du skulle behöva mer kunskap om matfett och miljö?

Hälsa

46. Hur mycket fokus lägger du på perspektivet hälsa vid inhandling av matfett?
(närproducerat, ekologiskt...). Förklara.
47. Vilka olika sorters matfett brukar inhandlas? Namnge produkter.
48. Handlar du kravmärkt matfett till Hkk?
49. Handlar du nyckelhålsmärkt matfett till Hkk?
50. Vet du vilket innehåll det matfett du brukar handla har?
51. Har matfettets smak någon betydelse för dig?
52. Har matfettets smak någon betydelse för eleverna tror du?
53. Upplever du att du skulle behöva mer kunskap om hälsa och matfett?

Bilaga 1

Intervjuguide

Avslutande frågor

54. Upplever du att du har behov av fler sorters matfett än vad du använder i din undervisning idag? Om ja, förklara.

55. Är det lätt eller svårt att förhålla sig till Livsmedelsverkets rekommendationer gällande matfett? Förklara.

56. Har eleverna några generella synpunkter på val av matfett i undervisningen?

57. Upplever du att det finns något etiskt dilemma relaterat till dina matfettsval?

58. Namnge den viktigaste parametern (kan vara något av perspektiven men också något annat t.ex. tid) som styr dig vid inköp av matfett?

59. Har du något du vill tillägga gällande inköp av matfett relaterat till din roll som professionell pedagog?

Bilaga 2

Observationsschema

1. Pratar läraren om matfettet med eleverna?
2. Pratar eleverna om matfett med läraren?
3. Vilka ord använder lärare/eleven om matfett?
4. Anger läraren hur mycket matfett som skall användas?
5. Fördelar läraren matfettet till eleverna eller gör de det själva?
6. Vad lagar eleverna för något vid besökstillfället? Används fett?
7. Hur många olika matfetter fanns vid hkk-lektionen vid besökstillfället?

Bilaga 3
Kategoriseringar från observationer
och intervjuer (första utkastet)

Ekonomi

Kunskap i handling

Miljö

Undervisning i skolan

Hälsa

Samhällsrelevans

Matfett

Universitet/Utbildning

Smak

Tidsperspektiv

Lärarens arbetssätt

Etik

Bilaga 4
Kategoriseringar från observationer
och intervjuer (andra utkastet)

Ekonomi

Undervisning i skolan
(Här ingår kunskap i
handling och etik)

Miljö

Samhällsrelevans
(Här ingår tidsaspekt)

Hälsa

Universitet/utbildning

Lärarens arbetssätt

Matfett
(Här ingår smak)

Bilaga 5
Kategoriseringar från observationer
och intervjuer (tredje och sista
utkastet)

Ekonomi

Undervisning i skolan

Miljö

Samhällsrelevans

Hälsa

Pedagogen
(Här ingår lärarens
arbetsätt samt
universitet/utbildning)

Matfett